

інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або суспільного порядку, з метою попередження заворушень та злочинів, для охорони здоров'я і моральності, захисту репутації або прав інших осіб, попередження розголошення інформації, отриманої конфіденційно, або забезпечення авторитету і неупередженості правосуддя.

Отже, впровадження європейських стандартів у діяльність прокурора, забезпечення незалежності прокурорів передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора. Всі учасники правовідносин зобов'язані поважати незалежність прокурора та утримуватися від здійснення у будь-якій формі впливу на прокурора з метою перешкоджання виконанню службових обов'язків або прийняття ним незаконного рішення. Задля попередження випадків незаконного тиску на прокурора у формі негативних висловлювань або критики на адресу прокурора висловлених у ЗМІ, законодавцем введено поняття «межі обґрунтованої критики діяльності прокурора».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року №1697-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини від 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року №2341-III // Відомості Верховної Ради України.–2001. – №25. – Ст.375з наступними змінами.

Матіск Л. Г.

прокурор відділу прокуратури області, прокуратура Тернопільської області,
здобувач Національної академії прокуратури України
Науковий керівник: професор кафедри підтримання державного
обвинувачення Національної академії прокуратури України,
к.ю.н., **Єні Олена Василівна**

ВПЛИВ ФЕНОМЕНУ РІВНОПРАВНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КПК УКРАЇНИ

Ідея всезагальної рівності виникла в давні часи. Її суть полягає в тому, що всі люди від народження як вільні, так і рівні. У Біблії творець визнає людське життя та рівність найціннішим скарбом у світі. Велика ідея природи рівності віками закладалась у конституціях багатьох правових держав, а в ХХ столітті була виведена на міжнародно-правову арену. 10 грудня 1948 року Генеральною асамблеєю ООН затверджена та проголошена Загальна декларація прав людини, яка стала фундаментом для подальшого утвердження, розвитку, конкретизації ідеї рівності, розширення переліку та деталізації механізму забезпечення прав людини і громадянина практично в усьому цивілізованому світі. Черговим свідченням визнання та поваги до прав і свобод кожної людини

стало прийняття Радою Європи в 1950 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та Протоколів до неї. Світова спільнота в даному документі зазначила основні та непорушні права людини і громадянина: на життя, свободу, особисту недоторканість, правосуддя, власність тощо. Створення міжнародних механізмів та інструментів гарантій захисту особистих прав людини від свавільних дій держави стало найбільшим досягненням людства у ХХ столітті. Досягнення правової рівності є мрією кожної цивілізованої держави.

У контексті прав на справедливий судовий розгляд кримінального провадження Європейський суд з прав людини зазначає норми статті 6 Конвенції. Її приписи дають нам можливість чітко зрозуміти, що одним із основних елементів справедливого судового розгляду (fair trial) є процесуальна рівноправність сторін (equality of arms), яка зобов'язує державу забезпечити справедливий баланс між правами та обов'язками учасників процесу, щоб жоден із них не виявився в менш сприятливому становищі порівняно з його опонентом (рішення у справі «Жук проти України», «Котовський проти Нідерландів»).

Реалії часу свідчать, що декларування основних засад та людських цінностей в законодавстві ще недостатнє для їх досягнення. Показником є стрімке зростання в останні роки кількості винесених Європейським судом з прав людини рішень проти держави Україна, у яких констатуються передусім факти порушення в кримінальних процесах вимірів фактору справедливості, зокрема, рівноправності сторін.

Вітчизняний законодавець, поділивши у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року (далі – КПК) учасників кримінального провадження на дві антагоністичні сторони з протилежними інтересами та цілями, не пішов далі, а саме – не створив необхідну взаємозалежну та взаємообумовлену систему їх повноважень, чим позбавив механізм реалізації правосуддя юридично визначених гарантій та засобів забезпечення справедливості. Дана прогалина очевидна. Хоча стаття 22 Закону України «Про прокуратуру» і зобов'язує прокурора, який бере участь у розгляді справи на стадії підготовчого провадження, користуватися правами і виконувати обов'язки, передбачені КПК, однак, в дійсності реалізувати її приписи він не може через те, що в самих нормах цього Кодексу (статті 36 КПК) не міститься і не розкривається обсяг прав і обов'язків, якими мав би скористатися обвинувач у суді при підтриманні державного обвинувачення чи відмові від його підтримання, зміни або висунення додаткового обвинувачення тощо, в протигагу іншій стороні – захисту, чий повноваження на даній стадії досконало прописані законом.

Природно, що постає питання: чи має місце порушення рівноправності як елемента засади рівності учасників судового процесу перед законом і судом, за умови невизначеності обсягу повноважень однієї із сторін судового процесу – сторони обвинувачення? Адже відсутність законодавчо закріплених повноважень однієї із сторін на практиці не дає суду реальної можливості дотримуватися та забезпечувати у судовому процесі основні засади кримінального провадження, збалансувати рівноправність учасників перед законом і судом.

Отже, відсутність у механізмі правового регулювання чітко визначеної структури прав та обов'язків сторони обвинувачення позбавляє його учасників гарантій на реалізацію правосуддя та унеможливорює досягнення гармонії у правовідносинах.

На певну недосконалість українського законодавства та механізмів його застосування у системі правосуддя постійно звертається увага зі сторони Ради Європи, українських та закордонних фахівців. З аналізу їх позицій цілком стає зрозумілим, що будь-які логічні та навіть мотивовані обставини щодо незабезпечення у національному праві основних засад судочинства не виправдовують ситуації, коли права одних учасників у судовому провадженні захищені більше ніж інших, коли одній із сторін надається привілейоване становище, створюються переважні умови для здійснення участі та для відстоювання своєї позиції в судовому процесі. Тому, відсутність чіткої регламентації в кримінальному процесуальному законодавстві прав та обов'язків сторони обвинувачення в суді де-юре позбавляє можливості де-факто в правовому полі визначити пропорційність та рівність прав усіх учасників процесу.

З огляду на викладене, вважаємо, що відсутність будь-якої складової засади рівності у кримінальному провадженні не узгоджується з європейськими нормами і стандартами здійснення справедливого правосуддя, а також національним режимом законності.

Метою публікації є дослідження причин, що ускладнюють реалізацію засади рівноправності у кримінальному провадженні, розроблення пропозицій щодо усунення недоліків та прогалин у кримінальному процесі та досягнення гармонізації вітчизняного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Принцип рівності сторін перед судом та законом не є чимось новим та недослідженим у національному законодавстві. Науковці та практики достатньо приділили уваги розумінню сутності даної засади, класифікації гарантій та критеріям їх реалізації в суді, особливостям формування та дії елементів, їх впливу на судовий процес тощо.

Так, наукове дослідження та обговорення положень рівності і рівноправності сторін у судовому процесу знайшло своє відображення у працях Л.М. Башкатова, Г.М. Ветрова, С.А. Гізатова, Ю.М. Грошевого, В.Г. Даєва, Д.О. Донченко, М.А. Маркуш, В.Т. Маляренка, М.М. Михеєнка, Л.М. Москвич, В.І. Теремецького, В.М. Тертишника, Г.В. Юркової та інших.

Не дивлячись на великий науковий інтерес до задекларованої засади рівності у кримінальному судочинстві, на сьогодні однозначно не вирішеним залишається питання досягнення рівноправності сторін, зокрема, на стадіях підготовчого та судового провадження. Фахівці відмічають, що упущення будь-якої складової принципу рівності позбавить правильного розуміння положення даного принципу, умов та способів його реалізації, приведе до помилок у тлумаченні [1, 138].

У процесуальній літературі тлумачення поняття рівності є дискусійним. Декларування засади рівності перед законом відомо ще з часів давньоримського права: *Leges cum omnibus semper una atque eadem voce loquuntur* – закони звертаються до всіх одним і тим же голосом. Вона визначає, що при судовому розгляді до всіх застосовується одне й те ж матеріальне і процесуальне законодавство, ніхто не має при цьому ніяких переваг і обмежень у правах [2, 15].

Г.М. Мамка зазначає, що рівноправність і рівність беруть свій початок від явища правової рівності. Обидва елементи вимагають рівної підпорядкованості всіх законові. Рівноправність є характеристикою закону, а рівність перед законом і судом скоріше передбачає рівний підхід до кожного як зі сторони законодавця, так і зі сторони суб'єктів правозастосування [3, 110].

Рівність є ширшим поняттям за рівноправність й виключає останню. Конституційна засада рівності осіб складається з двох елементів: рівності прав, свобод і обов'язків (рівноправності) й рівності всіх перед законом і судом [4, 18]. Принципи рівності перед законом і судом та рівноправності сторін – органічно пов'язані та взаємообумовлені між собою [5, 152]. Проте вони мають самостійний зміст.

Г.В. Соловей та В.І. Теремецький визначають процесуальну рівноправність сторін як чітке забезпечення сторонами рівних прав для відстоювання перед судом своїх позицій, надання сторонам однакових процесуальних засобів для захисту прав і рівних можливостей для його застосування. Рівність прав або обов'язків полягає в тому, що кожен із учасників кримінального процесу наділений правами й несе обов'язки, які відповідають їх процесуальному становищу. Одна сторона не повинна мати привілейованого становища порівняно з іншою стороною. Рівність прав означає їх взаємну відповідність, пропорційність [6, 140].

Багато науковців та практиків при дослідженні рівноправності сторін процесу звертають увагу на недопущення дискримінації як на один із її критеріїв. Мова йде про те, що антидискримінаційне право забороняє по-різному ставитися до осіб чи груп людей, що перебувають в однакових ситуаціях, а також однаково ставитися до осіб чи груп людей, що перебувають в різних ситуаціях [7, 31].

Заради забезпечення рівності можливостей і рівності результатів держава спроможна активно застосовувати у своїй правотворчій діяльності так звану політику позитивних дій або принцип позитивної дискримінації. Його суть полягає у створенні сприятливих умов для певної категорії осіб на шкоду іншій стороні і, таким чином, компенсується існуюча між ними фактична нерівність або юридична розбіжність в підходах. Така позитивна дискримінація дозволяє законодавцю перейти від рівності в праві (як вимоги юридичної недискримінації) до рівності через право (фактичної рівності) [8, 96].

Наявність додаткових прав і гарантій їх реалізації в осіб, які не можуть самостійно захищати свої права та представляти законні інтереси вочевидь порушує рівноправність, однак не суперечить рівності перед законом і судом, оскільки вирівнює знижені правові можливості окремих учасників правовідносин. Рівність всіх перед законом і судом не означає рівності громадянина та державного органу чи посадової особи, що здійснює кримінальне провадження, водночас рівноправність сторін урівнює сторони в кримінальному провадженні, до яких належать і відповідні посадові особи, і громадяни [3, 110]. Отже, фактичної рівності сторін в апіорі існувати не може.

Практика використання державою чи під її контролем політики позитивних дій не суперечить європейським стандартам рівності і недискримінації в тому випадку, якщо вона має об'єктивне пояснення та розумне і виправдане застосування.

У своїх дослідженнях рівності у кримінальному процесі В.А. Задорожная зазначає, що уся сукупність прав та обов'язків учасників не може бути ідентичною, однак їх можливості для відстоювання правового інтересу мають бути однаковими, у зв'язку з цим мають бути рівні деякі права та обов'язки цих осіб [1, 137].

Погоджуючись з позицією науковця, вважаємо, що в силу дії складових принципу рівності права і обов'язки учасників кримінального провадження

містять як «загальні» так і «спеціальні» елементи процесуальної рівноправності в залежності від статусу особи та державної політики позитивних дій.

Спектр прав і обов'язків учасників судового процесу досить широкий та залежить від меж реалізації обвинувальної функції прокурором у підготовчому провадженні. Адже дана стадія судового провадження в залежності від позиції обвинувача визначає подальший хід кримінального провадження (ухвалення вироку, повернення матеріалів прокурору, закриття провадження, призначення провадження до судового розгляду).

Тому стає зрозумілим, що необхідне чітке визначення та регламентування у правових нормах кримінального процесуального закону повноважень сторони обвинувачення, адже саме їх дотримання та виконання суттєво позначиться на рівноправності учасників процесу та успішному досягненні мети правосуддя.

Приписи статті 10 чинного КПК «Рівність перед законом і судом» носять суто декларативний характер рівності, при цьому вони не визначають необхідний обсяг та зміст «загальних» прав і обов'язків, якими здатний скористатися будь-який суб'єкт судового провадження для відстоювання своєї позиції в суді, не наділяють його однаковими процесуальними засобами та рівними можливостями. На відміну, норми статті 261 КПК України 1960 року містили не лише вказівку на рівність прав сторін у судовому розгляді, а і прописували її зміст та визначали форму реалізації, зокрема, шляхом заявлення стороною обвинувачення (прокурором, а також потерпілим, цивільним позивачем та їх представниками) і стороною захисту (підсудним, захисником і законним представником, цивільним відповідачем і його представником) відводів і клопотань, подання доказів, участі в їх дослідженні та доведенні їх переконливості, виступу у судових дебатах, оскарження процесуальних рішень суду.

У такому випадку логічним буде нам звернутись до структури повноважень учасників діючих інших правових процедур, зокрема, цивільного та адміністративного процесів, де принцип рівності дістав найбільшого розвитку.

Концепція запозичення структур механізмів правового регулювання з інших правових систем не є новою. В Україні вона запроваджена ще в 2006 році при схваленні Президентом України Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Даний акт визначив доцільним уніфікацію судових процедур у кримінальному провадженні з цивільним та адміністративним судочинством як позитивне закономірне явище правової держави.

Спільною основою цивільного та адміністративного процесів є те, що його учасники наділяються окрім «спеціальних» прав та обов'язків, «загальними», що закріплені в одній правовій нормі, яка визначає однакові невід'ємні права і обов'язки для усіх суб'єктів, які беруть участь у провадженні, зокрема: знати про дату, час і місце судового розгляду, про всі судові рішення, які ухвалюються у справі та стосуються їх, ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, заявляти клопотання, давати усні та письмові пояснення суду, наводити свої доводи і міркування з усіх питань, що виникають у ході судового процесу, заперечувати, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів, і міркувань інших осіб, проти клопотань і доводів інших учасників судового процесу, оскаржувати судові рішення в установленому законом порядку, а також користуватися іншими процесуальними правами (ст. 27 Цивільного процесуального кодексу України та ст. 49 Кодексу адміністративного

судочинства України). Рівність сторін як самостійний принцип даних процесів проявляється у всіх їх правових процедурах та на всіх стадіях.

Слід відмітити, як позитив, прийняття колегією судів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України низки рішень, в яких наголошено, що згідно з ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень при прийнятті рішення адміністративним судам слід перевіряти, чи прийняті (вчинені) вони з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації; пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія) [9;10;11].

Аналогічна позиція викладена у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» №2 від 12.06.2009, де звернуто увагу на дослідження в процесі кожного поданого доказу виходячи із принципу процесуального рівноправ'я та обов'язків сторін у доведенні тих обставин, на які вони посилаються [12].

Водночас Європейський суд з прав людини неодноразово звертав увагу держав-учасниць на необхідність дотримуватися принципу правової визначеності: (*Racke v Hauptzollamt Mainz* (1979) та *Hauptzollamt Landau* (1979), *Брумареску проти Румунії* (1999), *Світлана Науменко проти України* (2004), *Олександр Шевченко проти України* (2007), *Пономарьов проти України* (2008). Принцип правової визначеності являє собою сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення стабільного правового положення людини. Він вимагає, зокрема, щоб правові акти заздалегідь оприлюднювалися, діяли на майбутнє, були стабільними, ясними, простими, точними, чіткими і несуперечливими. Застосування актів повинне бути передбачуваним для індивіда. Така передбачуваність збільшує автономію особи щодо держави і забезпечує її свободу. Крім того, вона є раціональною засадою організації будь-якої нормативної системи. Визначеність правового регулювання має на меті запобігти будь-якому прояву свавілля.

Тому, на нашу думку, уніфікація у цій частині кримінального провадження із адміністративним та цивільним процесами сприятиме не лише поступовому їх зближенню, й модернізації повноважень осіб, які беруть участь в суді, що в свою чергу, упорядкує систему національного судочинства та врегулює правову визначеність рівноправності сторін, зрівняє процесуальні можливості, засоби та методи їх діяльності, збалансує як пропорційність, так і однаковість застосування прав (обов'язків). Результатом застосування даного методу, на наш погляд, стануть загальні поняття, елементи та структури, які відображають відповідні категорії взаємовідносин між сторонами, учасниками процесу, розробка та прийняття дієвих заходів на усунення прогалин і недоліків законодавства з урегулювання рівноправності сторін у кримінальному провадженні.

Нині існують різні концепції розуміння та застосування на практиці поняття рівності учасників процесу, що свідчать про безмежність шляхів удосконалення задекларованої засади в системі кримінального процесуального права, однак, основною умовою такої рівності є процесуальна рівноправність, що вимагає чіткого визначення та регламентування в законі прав та обов'язків усіх учасників судового процесу без виключення.

На нашу думку, в сучасних умовах правотворення процесуальна рівність не може бути абстрагованою чи розглядатися лише в межах декларування її в статтях 7, 10 КПК без закріплення в цьому ж законі відповідних нормативних та організаційних заходів із реального втілення даної засади на практиці. Зрівняти сторони у всіх правах неможливо, однак чітка та регламентована (визначена) система повноважень учасників процесу здатна забезпечити компроміс у вирішенні як пропорційності так і однаковості застосування їх прав на кожній із стадій судового провадження, що є пріоритетом та гарантією реалізації правосуддя органами національного судочинства. Регулятором балансу рівноправності сторін у суді виступають як «спеціальні» права та обов'язки кожної із сторін процесу, так і «загальні».

У своїх Директивах європейська спільнота вимагає від держав-учасниць правової визначеності та створення учасникам кримінального процесу реальних, практичних та ефективних права і обов'язків, забезпечити у кримінальних процесах їх пропорційність та однакове застосування. Даний стандарт є обов'язковим для всіх Високих Договірних Сторін.

З урахуванням наведеного, пропонуємо закріпити у ст. 345 КПК «загальні» права та обов'язки для всіх осіб, які беруть участь у судовому провадженні, та чітко регламентувати в частині 3 статті 36 КПК «спеціальні» повноваження сторони обвинувачення в суді. Такі доповнення до кримінального процесуального законодавства, на наше переконання, стануть цілком позитивним і закономірним явищем у сфері розвитку суспільних відносин та зміцненні гарантій рівності як основ демократичності держави на міжнародному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Задорожная В.А. Содержание принципа равенства всех перед законом и судом в уголовном судопроизводстве / В.А. Задорожная // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Право». Выпуск 7. – 2006. – № 5. – С. 136–139.
2. Ісмаїлова Л.Б. Етико-психологічний аспект законодавчого забезпечення рівності сторін у кримінальному судочинстві / Л.Б. Ісмаїлова // Адвокат. – 2006. – № 12. – С. 11–17.
3. Мамка Г.М.. Рівність перед законом і судом – конституційна засада кримінального провадження, її сутність і зміст / Г.М. Мамка / зб. наук. пр. / Міжнар. гуманіт. ун-т. – Одеса: МГУ, 2014. – № 9–2. – Том 2. – С. 108–111.
4. Полховська І.К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Інна Констянтинівна Полховська; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 20 с.
5. Боднарчук С.А. Принцип рівності учасників адміністративного процесу / С.А.Боднарчук // Право і безпека. – 2010. – № 5 (37). – С.151–154.
6. Соловей Г.В. Актуальні питання рівноправності сторін у кримінальному процесі / Г.В.Соловей, В.І. Теремецький // Право і безпека. – 2001. – № 5 (42). – С. 139–144.
7. Христова Г.О. Питання заборони та протидії дискримінації : методичні рекомендації для юристів [Електронний ресурс] / Г.О. Христова. – Режим доступу: www.ombudsman.gov.ua/files/alena/GuidelinesFinal26-05.pdf.
8. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : моногр. / Погребняк С.П. – Х.: Право, 2008. – 240 с.

9. Постанова Верховного Суду України від 13 січня 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42576399>.

10. Постанова Верховного Суду України від 4 березня 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39186253>.

11. Постанова Верховного Суду України від 27 травня 2014 року [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39493071>.

12. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» №2 від 12.06.2009 року [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>.

Мельниченко О. Б.

к.е.н., доцент кафедри психології
та соціальної роботи ТНЕУ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ ПРАВА

Право як соціальний інститут виникає практично разом з державою, оскільки багато в чому вони покликані забезпечувати ефективність дії один одного. Як неможливе існування держави без права (останнє організовує політичну владу, виступає найчастіше засобом проведення політики конкретної держави), так і права – без держави (яке встановлює, застосовує і гарантує юридичні норми). Саме органи держави стають основними структурами, контролюючими виконання правових приписів і реалізують у разі їх порушення відповідні юридичні санкції.

Право як соціальний інститут є результатом взаємодії людей, це стандартизовані способи поведінки, які є основними організаційними елементами у просторово-часовій організації соціальної системи. Виникнення права як соціального інституту, очевидно пов'язано з процесом розподілу праці і розвитку товарного виробництва. Саме розподіл праці і товарне виробництво є виразниками і способом росту виробничих сил суспільства, одночасно вони ставлять самостійність індивіда в стан взаємної залежності від інших індивідів. Взаємозалежність індивідів, їх взаємна потреба одного в іншому носить абсолютно-безособовий, анонімний, по суті, характер. Однак, існування безособових, неперсоніфікованих відношень породжує проблему гарантій дотримання інтересів окремої людини: індивід повинен бути впевненим, що він надає іншим щось, що має цінність в суспільстві, що він може одержати в заміні відповідний еквівалент. Суспільство гарантує (в ідеалі) індивіду те, що він витративши певні зусилля на виробництво речі або духовного продукту, може розраховувати або має право на задоволення своїх потреб і інтересів, які забезпечуються аналогічними зусиллями інших членів суспільства. Узгодженість зусиль індивідів на рівні суспільства досягається завдяки наявності загальних правил поведінки. Право як соціальний інститут є складним артефактним феноменом, який втілює в ідеальній формі “суттєві обмеження тих взаємодій, частиною яких вони були раніше і які вони